

Josip SOPTA

FRANJEVCI BOSANSKE VIKARIJE NA PODRUČJU DUBROVNIKA

Povijest Crkve u Dubrovačkoj Republici nezamisliva je bez franjevaca. Ne samo franjevaca s područja Dubrovnika nego i šire, posebno franjevaca Bosanske vikarije. Oni su na teritoriju Republike imali 4 samostana i u kasnom Srednjem vijeku odigrali presudnu ulogu u održanju katoličanstva na Pelješcu, Primorju, Konavlima, Popovu polju i šire.

Namjera nam je u ovom radu kratko predstaviti njihov dolazak i početno djelovanje na području Dubrovačke Republike.

I. DOLAZAK FRANJEVACA NA PELJEŠAC

Franjevci su u Bosnu i Hercegovinu došli vrlo rano, sigurno tijekom prve polovice 14. stoljeća. Prvi franjevac koji je stupio na tlo Bosne 1248. godine bio je provincijal (minister provinciae Sclavoniae), kojeg je poslao Inocent IV. sa zadatkom da ispita pravovjernost bosanskog bana Mateja Ninoslava. Povjesničar Batinić misli da je godina 1260. ujedno godina osnutka Bos. vikarije.¹

Julijan Jelenić drži početak franjevačke nazočnosti u Bosni nešto kasnije, za pontifikata prvoga franjevca na papinskoj stolici Nikole IV. Papa je 1291., na molbu Stefana Dragutina, gospodara sjeveroistočne Bosne, naložio provincijalu Slavonske provincije da pošalje u «*kneževstvo bosansko*» dvojicu franjevaca.² Nakon njih ubrzo su franjevci razvili bogatu djelatnost.

---

¹ Mijo Vjenceslav Batinić, *Djelovanje franjevaca u Bosni I.*, Zagreb 1881., str. 29.

² Julijan Jelenić, *Problem dolaska franjevaca u Bosnu*, Split 1926. Novija mišljenja o tome su nesigurna. Usp. Mladen Ančić, "Gdje je podignut prvi franjevački samostan u srednjovjekovnoj Bosni", Prilozi Instituta za istoriju 21/1985, Sarajevo 1985., str. 95-115.

Iako ispočetka nisu znali jezik domaćega stanovništva, brzo su svladali tu prepreku i započeli uspješno djelovanje ne samo među katolicima nego i među bosanskim krstjanima.³ Franjevačka karizma je u Bosni i Hercegovini postigla onu zrelost koja će biti okrunjena mučeništvom, mudročću, kulturnim napretkom i borbom za maloga čovjeka.⁴ Kroničari pripisuju stranim franjevcima nadnaravnim čudesima tu moć da se propovijeda na narodnom jeziku. Očito su među njima, osim čudesa, bili već domaći sinovi, osobito iz Bosne i Hercegovine te Dalmacije i drugih hrvatskih krajeva koji su govorili istim jezikom.

Dubrovački kroničar franjevac Hijacint Tvrtković izričito kaže da su Andrija iz Sardinije i Ivan iz Engleske propovijedali "Spiritu divino dictante" - po diktatu Duha Svetoga, na narodnom jeziku. Franjevci u Bosni se brzo organiziraju i povećavaju da već 1330. godine, po odredbi Ivana XXII, preuzimaju od dominikanaca inkvizitorsku službu u Bosni⁵.

Ispočetka su franjevci djelovali u gradovima i postali vrlo utjecajni i na samom dvoru bosanskih banova i kasnije kraljeva⁶. Bosanski ban Stjepan Kotromanić II. poziva 1339. godine franjevačkog generala Gerarda Odonisa (Eudesa) da pohodi Bosnu. Na generalnom kapitulu franjevačkog reda u Asizu 1340. ustanovljuje se Bosanska vikarija "Bosna argentina" na čelu s Peregrinom Saksoncem.

Prvi franjevački samostan na tlu Bosne, po sudu dosadašnjih povjesničara, sagradio je spomenuti ban u Milama kraj Visokog. Ostaje razjasniti neka novija nalazišta kod Livna pa i u Stonu (1347.). Oba samostana, u Milama i Stonu imaju za zaštitnika sv. Nikolu. Vjerojatno ni to nije slučajno. Dubrovačka je vlada 6. svibnja 1347. donijela zaključak da se za franjevce sagradi samostan u Janjini na Pelješcu. Ta odluka nije provedena. Desetak godina kasnije bit će započeta gradnja samostana u Stonu.⁷

U drugoj polovici 14. stoljeća franjevci Bosanske vikarije šire svoju djelatnost, a u vrijeme vikarstva Bartula Alverinskog (1366.-1408.) sve do

---

³ J. Medović, "Bosanski franjevci na Pelješcu", Jugoslovenska pošta br. 1697 od 31. 12. 1934. str. 13. Barać Duško. "Uzroci nastanka i bitna obilježja franjevačkog reda i bosanske redodržave." Godišnjak Instituta za izučavanje jugoslovenske književnosti u Sarajevu, knj. 2., Sarajevo, 1973., str. 15-23;

⁴ Ljudevit Rupčić, "Franjevačka karizma u Bosni", Nova et vetera, 32 (1982) 1-2, str. 269. - 280.

⁵ Hijacint Tvrtković, *Origo et progressus primo Custodiae deinde huius Minorum de Observantia S. P. Nostri Francisci Ragusinae provinciae...* AMB 355, f. 24r

⁶ Kovačević-Kojić Desanka, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1978.

⁷ Medović, *Bosanski franjevci*, str. 13.

Karpata i Crnog mora. Bosansku vikariju sačinjavale su, prema popisu Bartula iz Pise iz godine 1375., kustodije: Duvanjska, Grebenska, Bosanska, Usorska, Mačvanska, Bugarska i Kovinska, koje su imale ukupno 35 samostana. Potkraj 14. stoljeća (1393.) osnovana je i osma, Apulska, kustodija u pokrajini Puglia u Italiji. Kasnije će doći do restrukturiranja kustodija i novoga ustrojstva. Potrebno je napomenuti da je Bosanska vikarija nosila to ime sve do 1517. godine, kada je dobila status provincije. Naime, papa Nikola IV. je koncem 13. stoljeća bio zabranio osnivanje novih franjevačkih provincija. Da bi se osnovali novi entiteti, pribjegli su osnivanju nižih upravnih jedinica koje su nosile ime vikarije, ali su s pravima bile gotovo izjednačene s provincijama.

Na području današnje Bosne i Hercegovine nalazilo se oko 1400. godine 40 samostana.

II. KONFESIONALNA PRIPADNOST PELJEŠCA I PRIMORJA PRIJE 1333. GODINE

U vrijeme dolaska Stonskog Rata 1333. pod dubrovačku vlast bilo je na njemu tri konfesije: pravoslavni, patareni i katolici. O omjeru stanovnika nemamo sigurne podatke. Svi podaci nešto kasnije puni su i proturječnosti i pretjerivanja. Po sudu Vinka Foretića “kad se oni (izvori) analiziraju, proberu i kritički ispituju, vidjet ćemo da je u tom času prevladavala na Stonskom Ratu pravoslavna vjera, nakon nje su brojčano dolazili patareni, a najmanje je bilo preostalo katolika.”⁸ Mnogi povjesničari se ne slažu s ovom tvrdnjom. Broj katolika i navezanost je bila jača nego što iz pojedinih vrela proizlazi.

Kratka pretpovijest događanja ovako se odvijala.

Za vladavine Kneza Miroslava snažno se proširilo “manihejstvo” i “istočni raskol” na stonskom području. Katolički biskup Donat je nasilno protjeran iz Stona, zbog čega je došlo do rasula crkvene organizacije. Jedinu kakav-takav kontinuitet su čuvali mljetski benediktinci sa svojim posjedima na Pelješcu.

Srpski povjesničari u njegovo vrijeme datiraju osnutak “Zahumske pravoslavne episkopije”. Neki joj sjedište barem privremeno vide upravo u Stonu. Najdalje u konfesionalnom pretjerivanju je otišao episkop N. Milaš,

---

⁸ V. Foretić, “Kroz prošlost poluotoka Pelješca”, Spomenica Gospe od anđela u Orebićima, Omiš 1970., str. 264. Također V. Foretić, Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420., str. 83-88, 113-118, 129. Farlati - Coleti: *Illyricum sacrum VI* u odjeljku o Stonskoj biskupiji.

i niški episkop Nikanor Ružičić. S katoličke strane su im odgovorili, pobijajući njihove teze, A. Liepopili, Kalikst Tadin i Zvonimir Bjelovučić.⁹

Povijesni izvori šute o Stonu kao sjedištu pravoslavnoga episkopa.

Dolazak franjevaca pada u vrijeme nejasne vjerske i političke situacije franjevaca u prvoj polovini 14. stoljeća.¹⁰

Franjevac iz Dubrovnika Ivan Crossio Kružić (1300. – 1314.), koji je potjecao s Cresa, ovako opisuje stanje na Pelješcu: *”Našao sam cijeli poluotok zaražen bogumilstvom i raskolom.... Prihoda za uzdržavanje nisam imao, te sam jedva mogao smoći što mi je bilo dovoljno za život i bogoštovlje. Među narodom nisam se mogao mirno i bez straha ni kretati jer su ljudi prema vjeri bili nenaklonjeni, te stoga nisam mogao ni crkvom upravljati kako bi bilo dolično. Ja, Ivan po Božjoj milosti biskup korčulanski i stonski.”*¹¹

Navedenim tekstom biskup Kružić želi opravdati svoje napuštanje Stona i premještanje biskupskoga sjedišta u Korčulu. Tek će papa Pavao III. 1541. na opetovane želje ponovno vratiti biskupsko sjedište u Ston.

Nakon prelaska biskupa Ivana Kružića u Korčulu biskupi su bili stranci, uglavnom mletački podanici.

Između biskupa Ivana iz Krka i franjevaca došlo je do sukoba oko stonskih desetina. Papa Grgur XI. zadužio je trebinjskog biskupa da ispita cijeli slučaj i da dade prijedlog za razrješenje. Pitanje nije bilo samo unutarcrkveno nego i političko jer Korčula nije bila u granicama Dubrovačke Republike. Time je cijeli slučaj dobio na britkosti.

Slično Kružiću i franjevci su pretjerali sa slikom lošega stanja da malo odskoče njihove zasluge pred papom. Kako inače objasniti brzinu kojom su obratili cijeli Pelješac ako ne da vjersko stanje nije bilo tako kako ga opisuju.

Tekst franjevačke spomenice iz 1394. godine su donosili mnogi povjesničari. Osobito je isticana tvrdnja iz spomenice: “Kako je ova zemlja prije nego je došla pod vlast dubrovačku, bila podložna šizmaticima i

---

⁹ N. Milaš, *Ston u srednjim vijekovima*, Mostar 1915; VI. Ćorović, “Značaj humske episkopije”. Spomenica eparhije Zahumsko-hercegovačke, Niš 1929, s. 49-63;

A. Liepopili, *Ston u srednjim vijekovima crkveno-istorijska studija na odgovor episkopu Nikodimu*, Dubrovnik 1915, str. 1-82.; N. Z. Bjelovučić, *Zahumska pravoslavna episkopija u XIII. do XIV. v.*, Dubrovnik 1928, str. 1-23; Kalikst Tadin, *Pabirci po Strojilovoj povijesti Dubrovnika*, Dubrovnik 1907.

¹⁰ F. Šanjek, *Bosansko-humski (hercegovački) krstjani i katarsko dualistički pokret u srednjem vijeku*, Zagreb 1975.; J. Šidak, *Studija o bogumilstvu i “Crkvi bosanskoj”*, Zagreb 1976; D. Mandić, *Bogomilska crkva bosanskih krstjana*, Chicago-Roma-Zurich-Toronto 1979, str. 30-203.

¹¹ Farlati, VI, str. 328.

patarenima gotovo kroz trista godina, ne bijaše na njoj ni spomena o katoličkoj vjeri, nego su u njoj obitavali kaluđeri raški svećenici”.¹²

Vinko Foretić obrazlaže i tumači ovu tvrdnju: “...ne smijemo doslovno shvatiti, a očito potječe od toga, što se tu misli na vrijeme počev od 12. stoljeća, dakle na vrijeme triju stoljeća, dvanaestog, trinaestog i četrnaestog. Ono pak što se veli da nije bilo ni spomena o katoličkom kultu, očito se odnosi na stanje u kojem se Stonski Rat nalazio uoči njegova dolaska pod dubrovačku vlast. To ne znači da nije bilo i malobrojnih katolika, ali pokazuje na stadij kad više nijesu imali ni svećenika, pa prema tome ni kulta.”

Foretićeve tvrdnje ne potvrđuju i neki poznati dokumenti iz kojih proizlazi da su najbrojniji bili “patarini” ili nevjernici.

Slade-Dolci tvrdi da su malom broju preostalih katolika vršili pastvu bosanski franjevci.¹³

U papinskoj buli od mjeseca svibnja g. 1420. spominju se samo infideles (nevjernici) kao stanovnici Stonskog Rata, a pravoslavne uopće ne spominje.¹⁴

Nisu samo franjevci isticali svoje zasluge za katoličku vjeru pred papama. To je činila i Republika. Zanimljiva je uputa koju je izdala dubrovačka vlada 7. rujna 1422. poslaniku fratru Lovru Menčetiću za Rim. Fra Lovro treba pokazati stanje u Stonskom Ratu u Rimu: “kako je troškom naše (Republike) to mjesto koje je ranije bilo patarensko učinjeno katoličkim”.¹⁵ Troškovi se nisu odnosili samo na nadoknadu bazilijanskim monasima, o

---

¹² »Cum illa terra antequam perveniret ad manus Dorminorum de Ragusio, fuerit subjecta scismaticis et Patarenis per annos fere trecentos, nec erat mentio ibi de cultu Catholicae Fidei, immo Calogheri, et Sacerdotes Rasciani ibi habitabant...« Osim u originalu imamo je i u nizu prijepisa: Tvrtković, H, Origo, str. 1. se nalazi u rukopisu franjevca Lovra Cekinića »Istoria e privilegi dell' osservante provincia di Ragusa raccolti da diversi luogi e posti qui in un volume dal P. Fr. Lorenzo di Ragusa minor. osser. nell'anno 1741". AMB 347 str. 67 I dalje. Prema Cekiniću, objelodanio ju je Eusebije Fermendžin u Acta Bosnae potissimum ecclesiastica (Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium vd. 23, Zagreb 1892. str. 54-56). Inače, spominje je Sebastian Dolci. Monumenta historica Provinciae Rhacusinae ordinis minorum S. P. N. Francisci . . ., Neapoli 1746. (str- 19-20). On veli da se čuva u Stonskom franjevačkom samostanu. Cijeli tekst u Farlati VI, str. 335-336.

¹³ Sebastianus Dolci, *Monumenta historica Provinciae Rhacusinae Ordinis Minorum S. P. N. Francisci*, Neapoli 1746., str. 19. »Catholicis paucissimis, qui in locis hisce commorabantur, ministrabant sacra Minoritae Bosnensis Vicariae, ad ipsos enim Custodia Dalmae spectabat...«

¹⁴ Farlati VI. str. 337-345.

¹⁵ DAD “Litterae et commissiones” 3 fol. 87. “...et come per nostra spesa e opera quel luogo siando paterino e facto catholico”.

čemu piše kroničar Ranjina.¹⁶ Kako smo već spomenuli, franjevci su i bez "speza" Republike djelovali i prije kupnje na Pelješcu.

I Vinko Foretić naglašava: "Napredak u obnovi katoličanstva bio je znatan i brz, tako da je u vremenu između godina 1340. i 1347. ono stanovništvo Stona i Stonskog Rata, koje se preobrati na katoličku vjeru, otjeralo pravoslavnog svećenika Bratoslava, a znamo da je svećenik Ilija odstupio iz Stona."¹⁷ Čemu imamo zahvaliti takav napredak? S jedne strane, uspješnom radu franjevac. S druge strane, kupnjom Stonskog Rata stvoreni su ipak povoljni uvjeti za ponovno vraćanje stanovništva na katoličku vjeru. Od g. 1340. Vlada postavlja svećenika ali ne kao župnika nego kao notara i kancelara stonskog i u udaljenoj Trstenici (Orebiću). Papa Bonifacije IX. piše 7. ožujka 1402. pohvalno o velikom broju učenih i svetih franjevac koji su u prvih 60 godina obratiti do 500.000 patarena - krstjanskih vjernika. Bosanski kralj Tomaš, da si osigura pomoć Zapada, godine 1459. istjerao je iz Bosne sve bosanske krstjane i njihove pristaše. Prema Mandiću, uoči pada Herceg-Bosne krstjana u cijeloj pokrajini moglo je biti najviše 80-90.000, odnosno 15 posto tadašnjeg pučanstva.¹⁸

Sva duhovna briga je u rukama franjevac, kojima je dopušteno da sagrade samostan.

Čini se sve na ponovnoj uspostavi izgubljenoga kontinuiteta. Narod Pelješca i Primorja prihvatio je franjevačke misionare.

Slobodno uz navedena ograničenja možemo upotrijebiti pojam rekatolizacije. Pojam rekatolizacije želi reći da se nekada katoličko stanovništvo bilo odvratio od svoje vjere i da je došlo do diskontinuiteta u organizacije i životu katoličkoga stanovništva na ovom području.

Glavni djelatnici na početku rekatolizacije su bosanski franjevci Bosanske vikarije, dakle ljudi iz današnjega Primorja i Hercegovine. Ne zaboravimo

---

¹⁶ *Annales Ragusini anonymi Nicolai de Ragnina*, Zagreb 1883. "Et per schivare le eresie et cacciar via detti calogieri, et etiam da tutto lo territorio di Ragusa, ordinorno, per la republica darli ogni anno pp. 1000 della moneta di Ragusa allo re di Rascia et allo bano di Bosna, come aplamente fu scritto allo acquisto di Stagno . . ." Dubrovački anonim iz početka 16. stoljeća pod godinom 1399. se osvrće na ranije vrijeme te veli ovako: "Furno menati per li Ragusei a Stagno frati del Vicariato di Santo Francesco de lochi di Bosna, perche a Stagno in Ponta furono kalugieri et preti Rasciani scismatici et infedeli. Et furono tutti huomin.i per tutto Stagno e Ponta della fede scismatica, che non credevano, ne Dio, ne santi, ma credevano in sogni, indovini et incantatrici. Et per cacciar via li kalugieri et altri preti Rasciani infedeli, hanno dato perperi 100 della moneta Ragusea ogni anno allo Rege della Rascia, et alli baroni della Bosna . . ."

¹⁷ Foretić, *Kroz prošlost*, str. 268

¹⁸ Mandić, *Bogomilska crkva....*, str. 417-423/.

da je staro Zahumlje (Hum ili Hercegovina) počinjalo od Golubova kamena, sudbonosne stijene nad Rijekom Dubrovačkom. Njihovo djelovanje na dubrovačkom području je svim silama podupirala i Dubrovačka Republika. Nije samo Pelješac ostao njihovo polje rada. Slijedilo je Primorje te Konavle od 1429., kada je započeta gradnja samostana. Fra Šimun iz Rijeke, koji je djelovao u Rožatu, nastavio je u Konavlima. Franjevci tzv. Bosanske vikarije su bili redom pripadnici strože struje u franjevačkom redu, zvani opservanti. I prije formalne i organizirane pojave opservanata oni su bili po stilu života opservanti. U djelovanju nisu bili navezani na samostane a osobno i u zajednici su bili bez nekoga vlasništva. Njihove već primljene papinske povlastice i njihov zelus koristila je dubrovačka Vlada za pacifikaciju i rekatolicizaciju novootkupljenih područja i obraćanje patarena i drugih na katoličanstvo, kao državnu religiju. Pozitivno iskustvo koje je s bosanskim franjevcima imala Republika 1333. kada je otkupljen Pelješac i osnovan samostan u Stonu 1349. primjenjivala je kasnije na svim drugim područjima. Zbog svoga položaja i blizine humskog (hercegovačkog) patarenstva, a u oskudici klera, izbor bosanskih franjevaca je bio najsvrhovitiji. Oni su imali i potrebne papinske povlastice da mogu djelovati "in partibus infidelium". Iako je imala dugu tradiciju franjevaca u Maloj braći i na Daksi, oni su tada pozvani radi potreba u Gradu, broja, a možda najviše radi "gosparstva" a ne radi konventualstva. Uz to nisu imali one papinske povlastice koje su uživali bosanski franjevci.

III. APOSTOL BOSNE BL. ANDRIJA IZ SARDINIJE

Za poznatoga dubrovačkoga franjevca Sebastijana Sladu Andrija iz Sardinije je pravi apostol Bosne.¹⁹ Zajedno s Ivanom iz Engleske je protjerao "pseudomonahe" Basilijance i povratio narod od krivih učenja heretika i šizmatika pravoj vjeri katoličkoj. Njihov dolazak na područje Stona svi stariji povjesničari stavljaju u vrijeme prije kupnje i ulaska Stonskoga Rata u sastav Republike, dakle 1332. Osim stranaca tri pune godine je propovijedao i

---

¹⁹ Sebastianus Dolci, *Monumenta historica Provinciae Rhacusinae Ordinis Minorum S. P. N. Francisci*, Neapoli 1746., str. 20 - 21. Donato Fabianich, *Storia dei Frati Minori* II. Zara 1864., str. 115, 126. Benvenuto Rode: *Necrologium Fratrum Minorum de Observantia Provinciae S. P. Francisci Ragusii*, *Analecta Franciscana* VI. Ad Claras Aquas 1917., str. 406. Seraphinus Cerva.- *Bibliotheca Ragusina* I. Zagrabiæ 1975., str. 265. - 268.

Ivan iz Varaždina, čovjek koji je odlično poznao domaću riječ.²⁰ Na traženje Senata Dubrovačke Republike nastavljaju svoj rad u stonskom samostanu Sv. Nikole.²¹ Republika je iz samostana uz nadoknadu udaljila bazilijance. Stari samostan Sv. Nikole, sagrađen je prema predaji koncem 13. stoljeća, zauzimanjem pobožne srpske Jelene, inače katolkinje. Izgleda da su Bl. Andrija i Ivan nadživjeli gradnju novoga samostana i da su odlučnu pridonijeli njegovu uređenju.²²

Zanimljivo je da u testamentu Đive de Georgio od 10. rujna 1360 stoji “Item fratri Andreae de Sardegna qui stat in Stagno ypp. 1. Znači da je bio živ i tada.²³

Čašćeni su kao sveci.²⁴ I nad grobom su im se događala čudesa. Bili su pokopani u crkvi Sv. Nikole blizu oltara. Koliko ih su franjevci cijenili,

---

²⁰ Tvrtković, *Origo*, str 94. P. Joannes Comes Varadiensis, qui, ut in manuscriptis reperi, et P. Thomas ab Insula Media adnotavit, tribus continuis annis Stagni est concionatus) qui sanctae vitae Patres cernentes totam Peninsulam Stagni schismaticis, et Patarenis scaterere, operam dederunt, ut dimissa heresi, et falsis dogmatibus, veram amplecterentur illi Populi fidem, et Romanae Catholicae Ecclesiae(?) obedientiam ut fas erat, praestarent, hique ut ait Wadingus, concionando illyrice, illyricum idioma penitus ignorantes, totis conatibus, magisque integritate, et sanctimonia vitae, quam verbis, hinc inde discurrerent, apud hunc, et illum, non habentes locum in diversorio, divertentes illis populis veritatem fidei a qua aberraverunt, suadebant ;

²¹ Wading je početke franjevaca u Stonu vezao uz Dalmatinsku provinciju. Tvrtković je na temelju Izgubljenih rukopisa fra Tome s Lopuda pokazao da se radi o franjevcima Bosanske vikarije. “At Ego (Tvrtković) postquam curiosius hanc rem examinavi, maturius ponderavi, et diligentius indagavi singula singulis comparando, non possum, contra veritatem, cum illorum opinione convenire, minus ipsam sequi ; et ideo sine praejudicio melioris meam profero, et censurae expono, affirmando quod multis annis ante 1347 Coenobium S. Nicolai Stagni fuerit constructum, ... ad annum 1332 cum una navi venerunt Ragusium Venerabiles Patres Andreas a Sardinia, et Joannes ab Anglia, et inde perexerunt in Bosnam ad eiusdem Banum Stephanum Cotromanum, cuius Dominium valde fuit infectum Haereticis Patarinis. Tvrtković *Origo*, 16.

²² Cusmić, *Cenni storici*, str. 12.

²³ Zibaldone II str. 641. Usp. Doci *Monumenti.*, str. 20.

²⁴ D. Luccari, *Copioso ristretto*, 2. izd. str. 91.) ovako opisuje dolazak i djelo dvojice blaženika: “*Ma mentre s’agitava la causa di BB. Andrea di Sardegna, e Giovanni d’Inghilterra Frati di S. Francesco sopragionsero con un naviglio di Ponente a Rausa, quindi per la via che conduce a Bosna, si transferirono a Bano Stefano Cotromano, il cui stato era infetto dall’Heresia di Patarini ... infra: I Frati Andrea e Giovanni con la sincerita, et integrita della vita, e con dottrina catolica si posero a disputare, e a buttare a terra l’opinione di Patarini, i quali alla fine furono superati, e cacciati da quel Regno...* Ridotta la Bosna all’ubbidienza della Chiesa occidentale nel 1332, niun’altra cosa piacque a Rausedi che la salute di tante anime .... sviate(?) dalla vera strada. ... *schinar l’ambitione e l’aura popolare che cominciava ad honorarli come santi, i detti Frati si(?) ritirarono in Stagno confessando in punto della morte, che sentivano maggior contento in haver riformato la Bosna, che se havessero conseguito i supremi honori della Prelatura in Roma; subiungit nec diem nec annum assignando: I loro corpi furono sepolti in S. Nicolo di Stagno con i ritratti delle loro persone di sopra i sepolchri, come si vede fin’hoggi.*

pokazuje činjenica da su ih 1843., kad je samostan bio napušten i u ruševnom stanju, prenijeli u Malu braću. Spomen im se slavi Bl. Andrije na 9. travnja a bl. Ivana na 8 lipnja.

Da je Ston bio čvrsto vezan s Humskom zemljom, jasno pokazuje podatak da je u crkvi Sv. Nikole pokopan osnivač Mostara Gost Radin Butković.

IV. SAMOSTANI BOSANSKE VIKARIJE NA PODRUČJU DUBROVNIKA

Franjevci Bosanske vikarije su bili rado viđeni na teritoriju Dubrovačke Republike. Od njihova dolaska na Pelješac oko 1330. pa se do 1462. imali su svoju autonomnost i posebnost. Ugled im je toliko porastao da su za vrijeme opservantske obnove u 15. stoljeću čak i tradicionalni dubrovački samostani Mala braća i Daksa bili kratko pripojeni Bosanskoj vikariji po želji Dubrovačke vlade. Iz političkih razloga svi samostani su pripojeni odlukom Vlade novonastaloj Dubrovačkoj vikariji. Naime, 2. lipnja 1436. odlučeno je da tri plemića pišu papi u vezi sa samostanima Bosanske vikarije koji su pod jurisdikcijom Vlade.²⁵

Dubrovačka vlada 5. rujna 1462. odlučila je odcijepiti svoje stare samostane Male braće i Daksu te ostale franjevačke samostane na svom teritoriju od Bosanske vikarije.²⁶ Ta je odluka bila ponajprije politički uvjetovana. Jasno je bilo već tada da propada Bosanska država i da dolazi nova, strana, neprijateljska i inovjerska otomanska vlast. Zato je i franjevcima u Dubrovniku ova odluka bila razumna i opravdana.

Pogodan način da se udovolji fratrima u Bosni i Dalmaciji bio je za papu Pija II. ujedinjenje dviju kustodija u jednu pod nazivom Vikarija Bosne i Dalmacije bulom *Ineffabilis summi prudentia* od 16. veljače 1463.²⁷ On je naložio da Generalni kapitul u Asizu 1464. provede ujedinjenje. Shodno toj naredbi pape Pija II. na Generalnom zboru Reda u Asizu stvorena je

---

²⁵ Zibaldone II, str. 24. Više o tome J. Sopta, *Daksa – povijest franjevačkog samostana*, Dubrovnik 1998., str. 25. - 44.

²⁶ Usp. AMB 583., str. 89. "*Fratres conventuum Ragusii et Daxae curent impatrari loca Ragusae, Stagni, Slani, Umblae et Canali, et amoveri a regimine fratrum Bossinae...*" Više o tome D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, str. 126. Kratki prikaz odnosa između Dubrovačkih i bosanskih franjevacu u J. Velnić, *Samostan Gospe snježne u Cavtatu 1484/1984.*, Dubrovnik 1984., str. 9. d.

²⁷ E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, str. 251.; *Regestum observantiae cismontanae*. *Analecta franciscana XII*. Grottaferrata, 1983., str. 47. bilj. 3.

“Vikarija Bosne i Dalmacije”²⁸ u koju su uključeni i dubrovački franjevci. To opet nije bilo po volji Vladi a ni franjevcima. S vremenom će se ostvariti želja Dubrovačke vlade da ima svoju posebnu franjevačku vikariju a kasnije provinciju u koju će ući i nekadašnji samostani Bosanske vikarije.

Turci su pokorili hrvatski narod u Hercegovini, svojevolumno proglasili Hercegovinu svojim vlasništvom. Godine 1477. Hercegovina je proglašena Sandžakom vilajeta Hercegovina ili Hercegovačkim sandžakom.

Sve do 1518. ova ustanova će nositi ime vikarija. Vikarija je bila manja upravna jedinica od provincije. Kako je papa Nikola IV. zabranio osnivati nove provincije, tako je ova Bosanska nosila ime vikarija.

1. Ston

Općeprihvaćeno je među povjesničarima da je samostan Sv. Nikole u Stonu sagradila poznata Jelena, žena srpskoga kralja Uroša. Ona je bila katolkinja. Samostane je gradila i za franjevce. Ovaj u Stonu sagrađen je oko 1260. a nakon odlaska bazilijanskih redovnika ovaj samostan nije bio više prikladan za stanovanje. Stoga je porušen. Samostan istoga imena franjevci su započeli graditi malo podalje 1347.²⁹ Samostan je treći po redu na području Dubrovačke Republike, nakon Male braće i Dakse. Kako smo već spomenuli, prvotna namjera Dubrovačke vlade je bila da se na sredini Pelješca, u mjestu Janjini, sagradi franjevački samostan. Zašto do realizacije te odluke nije došlo, nije poznato. Vjerojatno su prevagnuli geografski smještaj i važnost Stona. Samostan Sv. Nikole u Stonu će dugo biti vjersko i kulturno središte ne samo Pelješca nego i cijele južne Hercegovine. Njegov utjecaj na svekoliki razvoj Primorja, Pelješca i cijele Hercegovine nije do danas ozbiljnije vrednovan.

---

²⁸ Mandić, *Franjevačka...*, str. 127.

²⁹ Tvrtković, *Origo*, str. 94. “... Basiliani introducti, qui usque ad introductionem Franciscanorum manserunt, et quod ad annum 1347 Franciscani ex Vicaria Bosnae Conventus hunc D. sacrum Nicolao receperint, et ad annum 1349 ad formam quam defacto habet, reducerint, non autem quod hoc ultimo anno monasterium illud aedificaverint ut satis, prout mihi videtur, clare et abunde ostendi : si autem alicui haec mea non placet opinio, adinveniat aliam, et si vixero, me certiore reddat, pro gratia habebō. Reor etiam post hunc annum 1349 illos BB. PP. Andream, et Joannem ???? obiisse, et in Ecclesia S. Nicolai in muro prope Aram D. sacram Francisco humatos fuisse. His BB. qui postea miracula fecerunt, ut omnibus notum est, et etiam aliis PP. Bosnensibus multum dedet(?) Peninsula Stagni eo quod e tenebris ad lumen verum catholicae fidei ... ipsos fuit redacta. Hic tandem est secundus Conventus in statu Ragusino a Franciscanis inhabitatus, modo ut supra, et huius inhabitatio fuit annis 28, vel 30 post Ragusinum Coenobium intra moenia Urbis aedificatum ; et de hoc satis.”

2. Rožat

U Rožatu 1321. djeluje bratovština Sv. Marije. Benediktinsko djelovanje nije ostavilo dubljih tragova ni spomenika kakve imamo u Sv. Jakovu, Lokrumu, Mljetu i drugdje. Već početkom 14. stoljeća je samostan napušten. Tako je, kako misli Ivan M. Matijašević, stvoren prostor za djelovanje patarenske sekte i tu leži glavni razlog dolaska franjevaca.³⁰ Dubrovački je Senat, dakle, odlučio dovesti kao ranije na Pelješcu franjevce da suzbije krivovjerje. Tako već 1393. godine počinje djelovanje franjevaca u Rožatu.³¹ Zanimljivo je da su sve do 1578. benediktinci polagali prava na sv. Mariju u Rožatu,³² iako je njihov samostan porušen već 1295.

U Dubrovačku provinciju Sv. Franje su uključeni i četiri samostana Bosanske vikarije na teritoriju Republike. Sve do odluke pape Siksta IV. godine 1478. oni su imali uz samostane i sav pastoral naroda u Stonu, Slanom, Rožatu i Konavlima. Tom svojom odlukom je papa predao dušobrižništvo svjetovnom kleru.

Samostan u Rožatu je sagrađen nedaleko od bivšeg benediktinskog, na mjestu prikladnom za mir i kontemplaciju, kako to navodi Lucas Wading.³³ Stari samostan bosanskih franjevaca je 1559. porušen. Novi je sagrađen zaslugama Silvestra Galjazovića (+1573.) Franje Radeljevića (+1607) 1585. Potres je bio posve porušio crkvu 1677. godine, te dio samostana s klaustom. Dugo je samostan čekao obnovu, da bi od 1702. do 1704. godine konačno zasjao starim sjajem. Velika stradanja dubrovačkog kraja za vrijeme rusko-crnogorske najezde 1806. samostan je dosta dobro prebrodio, ali je opustošio i potreban je obnove. Kasnije je bio, zaslugama Pacifika Radeljevića i kasnije Luja Uccelinja, obnovljen. Novi trenutak u životu samostana je prihvaćanje župe 1851. godine.

Novo veliko stradanje i pravu obnovu samostan je doživio nakon potresa 1989. a tri godine kasnije pristupilo se obnovi. Čitav objekt je iz temelja obnovljen i učvršćen. To mu je pomoglo da izdrži srbo-crnogorske granate 1991/92. Na samostan i okolni vrt je palo preko 60 granata raznih kalibara. Nastale su velike štete zbog prokišnjavanja. Nakon oslobođenja 27. svibnja 1992. započela je obnova.

---

³⁰ AMB 423. Ivan M. Matijašević, *Zibaldone III.*, str. 509.

³¹ Povjesničari se razilaze oko točne godine dolaska franjevaca. Prevladalo je mišljenje da su franjevci došli 1393. Usp. Jurić, *Franjevački...*, str. 36.

³² Ostojić, *Benediktinci*, str. 435.

³³ Lucas Wading, *Annales Minorum*, IX, str. 121. O položaju i arhitekturi samostana usp. Anđelko Badurina, *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja*, Zagreb 1974. str. 86. - 89.

3. Badija pokraj Korčule

Prema sudu kanonika Rosnea, ovaj samostan je “*totius Illyrici pulcherimum*”.³⁴ Na ovom otoku su nekada stanovali benediktinci. Na otok se povukao oko 1350 kanonik iz Korčule Vlaho Ivanović, koji je imao vinograd na Badiji, u pratnji dvojice svećenika da provodi kontemplativni život. Ostaje nagađati jesu li to bili prvi franjevci trećoredci. U svakom slučaju, znamo da su se Korčulani 1392. obratili fra Bartolomeju, vikaru Bosanske vikarije, nudeći mu otok. To je i godina početka ovoga samostana. Samostan je pripadao provinciji sv. Jeronima. Kroz svoju burnu povijest doživio je vremena procvata ali i pljačke i paljenja. U ovom stoljeću su u njemu otvorene škola i konvikt. Komunističke vlasti su 1949. samostan nacionalizirale. Danas samostanskim zdanjem upravlja hotelsko poduzeće iz Korčule.

4. Slano

Dubrovčani su došli u posjed Slanskoga primorja tek 1399. Poklon kralja Ostoje obuhvaćao je prostor od Petrova Sela do granica Stona. Slano je dobilo važnu i prometnu i upravnu ulogu. Samostan u Slanom započet je graditi već 1399. od priloga vjernika i prihoda sa zemlje u Liscu i Dolima. Crkva je dovršena 1420. kako svjedoči ploča na pročelju crkve.

Zašto je odmah započeta gradnja samostana kod toliko brojnih crkvića? Čini se da su Dubrovčani htjeli stvoriti političko i vjersko središte baš u Slanom. Vjerski razlog je bio, prema tvrdnji pouzdanoga Hijacinta Tvrtkovića, i blizina Popova. On tvrdi da je radi vjernika u Popovu i Hercegovini sagrađen slanski samostan.³⁵ Njega slijede i ostali franjevački povjesničari: Cekinić, Kuzmić, Rode i ostali.

Samostan u Slanom peti je franjevački samostan na području koje je postupno stjecala Republika. Osim Male braće u Gradu i Sv. Sabina na Daksi svi su pripadali Bosanskoj vikariji.³⁶

Gradnja samostana je započeta iste godine kad je bosanski kralj Ostoja poklonio Primorje Dubrovčanima. U tome se slažu svi franjevački povjesničari.³⁷ Ipak, u oporuci Junija Gradija, napisanoj 10. veljače 1400.,

³⁴ Fabianić, *Storia* II., 103.

³⁵ Tvrtković Hijacint, *Origo*, l.24r Usp i Dolci - Slade, *Monumeti*, str. 22.

³⁶ Usp. J. Sopta, Daksa - povijest franjevačkoga samostana, Dubrovnik 1998. str. 32.

³⁷ Tvrtković, *Origo*, l. 24r “ Quintus Conventus in eodem statu est Slani Divo Hieronymo Illyricae nationis Lumini, et Decori consecratus, de quo sic Wadingus ad annum 1399 sub Bonifatio IX anno eius 10 et Religionis 192. Extractum est Coenobium S. Hieronymi a Slano lingua illyrica nuncupatum propter situm in quo fundatum est, in litore maris Ragusei.”

među legatima ne nalazimo nikakav spomen franjevacu i crkve Sv. Jeronima u Slanom. On bi to svakako uradio da je gradnja počela. Stoga se čini da tada i nisu bili započeli raditi. To je i *terminus a quo* gradnje samostana. Samostan nije bio brzo gotov jer ga ne navode popisi samostana učinjeni oko 1400. godine, kako ih donose Pisanus, Wading i Harold.

Podataka o samoj gradnji ima vrlo malo. Ne zbog toga što je samostan građen od franjevacu Bosanske vikarije, kako smatra Anđelko Badurina, nego zato što ni za jedan samostan nemamo iscrpne podatke o gradnji. Razloge i nije teško znati. I ono što je zabilježeno, nestalo je tijekom stoljeća. Ipak nam neki drugi izvori daju svjetla u ovom pitanju.

Marin Gradić je, kako doznajemo uz njegove oporuke, vodio knjigu računa za gradnju crkve. Oporuka pisana 1430. daje naslutiti da je gradnja crkve već bila završena.³⁸ Iz oporučnih legata su financirani i radovi na uređenju ponutrice i slikarskih radova u crkvi. Prvo poznato ime je jedan od graditelja samostana u Slanom je fra Nikola Bunić.³⁹

Po Tvrtkovićevim navodima, u samostanu su živjeli zajedno "Dubrovčani" i "Bosanci" i zajedno su prihodima, milodarima i pomoći Vlade podigli samostan.⁴⁰ Samostan je građen i od priloga vjernika, te prihoda sa zemlje u Liscu i Dolima.⁴¹

---

³⁸ "E p(er) che agio uno libretto nel studio in lo qual tegna le rasone de la ghiexia de S(an)to Jeronimo se fa a Slano et in quello se trovera quella riscosso de la ditta procurataria e speso se avanzasse a me algun denar. Voglio che sia dato a li procuratori de la dita ghiexia. E prego mio fratello che atenda a c(on)plir la ditta ghiexia de S(an)to Jeronimo. Item voglio che di testamenti di mito padre e di mio avo Matio di Grade sia distribuito quello che manacasse no(n) distribuito" Cit. **DAD**, Test. Not. No 11, 233`.

³⁹ Rode, *Necrologium*, str. 14. piše: "Nicolaus Bunda Ragusii 15. st. R. P. Nicolaus Bunda, ragusinus patricius, ex Libro Rogatorum anni 1420, Slanensis coenobii coaedificator, et ex Waddingo ad annum 1441. Eugenii IV in Dalmatia, Bosna et Hungaria nuncius; tandem obiit Ragusii, et a P. Andriasio n. 149 commemoratur. O njemu Dolci, *Monumenta*, str. 11., Fabianich, *Storia I*, str. 184.

⁴⁰ Tvrtković, *Origo*, l.24r naglašava: "... non totaliter a Patribus Bosnensibus, facta autem sumptibus, et ellemosynis Ragusinorum, qui summo affectu Franciscanos prosequabantur, totisque conatibus D. Francisci promovebant religionem. Ergo nemo Ragusinorum Patrum has constructiones operam dedit? Dederunt utique plerique (...) magna ex parte Bosnenses, qui etiam simul cum Ragusinis Ragusinum Coenobium incolebant, illis totum tribuitur eo quod donatio potiori iure ab illis summenda erat..."

⁴¹ Cusmich, *Cenni*, 72. - 73.

Natpis gotičkom incijalom glasi⁴²:

CLARA GRADUM SOBOLES. JUNIUS. PATRICIUS OLIM.
URBIS ET IPSE DECOR. GENERI QUOS EDIDIT AEQUOS
MORIBUS EGREGII. PATRIAE DUO LUMINA NATI
PECTORE ET ELOQUIO. MATHAEUS INSGNIS ET INGENS
AEMULUS INVIDIAE. RECTIQUE MARINUS AMATOR
INSTITUUNT HAS HIERO. SACER TIBI NUMINIS AEDES
CONDENTEM VOTIS. HEC MUNERA PARVA SACELLI
ASSENSUM DIGNARE PATER. PRAECIBUSQUE FAVETO
AT VOS CLARA COHORS. QUIBUS HAEC SACRARIA CULTUS
POSTERIORA DABIT. PER SAECULA ET UTIL USUS
ESTO SUI MEMORES. PATRUMQUE SIMUL ATQUE NEPOTUM
QUIS PRO VERBA. DEO GRATIQUE REPENDITE VOCES
VOTAQUE PERPETUO VESTRUM. PIA QUIQUE FREQUENTET
MILLE QUATUOR CENTUM. PARTUM POST VIRGINIS ALMAE
BISQUE DECEM IUNCTOS. PHOEBUS PATER AEGERAT ORBES.

DVA VRLINAMA SLAVNA IMENA, UZORI DOMOVINE.
POTOMCI GRADIĆA KOJE JE NEKADAŠNJI PLEMIĆ JUNIJE
I SAM PONOS GRADA SEBI JEDNAKE PORODIO:
MATO SRCEM I RIJEČJU I HRABRI TAKMAC ZAVISTI
I LJUBITELJ PRAVEDNOSTI MARIN, TEBI SVETI JERONIME,
PODIŽU OVAJ BOŽJI HRAM. UDOSTOJ SE, OČE,
PRIMITI OVAJ MALENI DAR SVETIŠTA I USLIŠATI MOLBE.
A TI SVIJETLA ČETO, KOJOJ ĆE BOGOSLUŽJE (VJERA)
KROZ BUDUĆE VJEKOVE PREDATI OVO SVETIŠTE ZA SPAS DUŠA,
SJETI SE ISTODOBNO I OTACA I POTOMSTVA
I PODAJ BOGU HVALU. A SVAKI OD VAS NEKA UVIJEK
UPRAVLJA POBOŽNE MOLITVE. POSLIJE PORODA SLAVNE DJEVICE
TISUĆU ČETIRISTO I DVADESET SKUPNIH OPHODA OCA FEBA»

---

⁴² Tekst donose brojni autori. Mi koristimo Fabijanići, *Storia II.* 217. te vlastiti prijepis.

5. Sv. Vlaho u Konavlima

Kupnjom Konavala Dubrovačka je Republika odmah željela izgraditi franjevački samostan kao na Pelješcu i Primorju.⁴³ Najprije su planirali graditi u Popovićima, kod crkve Sv. Jurja. Čini se da je geografski smještaj i obilje vode prevagnulo da se odluči i započne graditi samostan 1429. u mjestu Sv. Martin – današnje Pridvorje.

Iz samostana su franjevci više od jednoga stoljeća pastorizirali cijele Konavle. Prva župa u Konavlima, ona svetoga Srđa i Baka u Pridvorju, osnovana je tek 1584. Do tada je teret vjerskog i kulturnoga rada bio uglavnom na franjevcima.

Samostan je do dana današnjega ostao kao jedan od najvrednijih graditeljskih i vjerskih središta u Konavlima. U srbo-crnogorskom napadu 1991. je spaljen. Srećom su se spasile najvrednije umjetnine. Zajedničkim naporom provincije i državnim vlasti samostan je nakon ratnih razaranja konstruktivno obnovljen.

---

⁴³ Lovro Cekinić, *Brevis historia Rhagisinae provinciae*, AMB rkp. 395 str. 2. "6. Conventus S. Blast Canalium aedificatus fuit a Fratibus cum procuratoribus ex eleemosinis sc: 200: pro principio ab excelso Senatu Rhacusino donatis, et ex provetibus Bastiarum contrate Canalis, de S. Georgio, modo Popovichi, et de Uskopie ut in Libri Viridi Statutorum Rhagusii Cap: 241.; et aedificatus fuit ut in libro supradicto Viridi Cap:, anno Domini 1429:"